

11 клас.

Тема. Примітивна культура народів Африки. Мистецтво Північної Африки.

Мета: ознайомити учнів із видами декоративно-прикладного мистецтва Африки, особливостями орнаменту та символікою, навчити характеризувати художньо-образний зміст творів декоративно-прикладного мистецтва; формувати вміння інтерпретувати художні твори за змістом і мовними засобами, пізнавальну активність, розвивати вміння формулювати особисті враження від творів народного мистецтва, використовуючи спеціальну мистецьку термінологію, розвивати здатність естетично оцінювати художні твори; виховувати повагу до роботи народних майстрів, високу духовність.

Оснащення: роздатковий матеріал, відеофільм, тест – картки, ілюстрації скульптур, масок Африки.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

III. Вивчення нового матеріалу.

1. Слово вчителя.

Освоєння Африки почалося за 600 років до н. е., коли давні єгиптяни пішли в похід до її східних окраїн. Загалом усіма відомостями про Африку аж до кінця XIV ст. ми завдячуємо арабським історичним джерелам. Саме єгиптяни вирушили Червоним морем на південь до країни Пунт (сучасна Сомалі) за пахощами, слоновою кісткою, шкурами рідкісних тварин.

Арабський учений **Абу-ль-Фіда** (XIII ст.) зробив перші астрономічні визначення географічного положення Африки, **Ібн Баттута** через Судан досяг у своїх мандрах берегів Занзібару (XIV ст.), а у XVI ст. подорожі до Африки здійснив **Лев Африканський**.

Унаслідок римських походів було відкрито західні береги Африки, а справжні обриси цього регіону чітко окреслилися з відкриттям португальцями Зеленого Мису (1416 р.), берегів Гвінейської затоки (1471 р.). У 1498 р. Васко да Гама обігнув мис Доброї Надії і попрямував до Індії.

Услід за португальцями берегову смугу та територію Африки почали відкривати голландці, англійці, датчани...

У 1788 р. в Лондоні засновано «Африканське товариство», метою якого було дослідження Африки. Через 5 років такі самі товариства були утворені в Німеччині, потім у Бельгії, Італії, на Мальті.

До відкриття Африки її народності (корінне населення поділяється на раси: негроїдну, ефіопську (північ), пігмейську (низькорослу, центр Африки), койсанську (чорно-жовту, південь), європеїдну) розвивались ізольовано. Проте місцеві **примітивні культури*** свідчать про розмаїтість і багатство художніх здібностей населення.

Примітивна культура – перший ступінь розвитку культури, ранній період еволюції мистецтва.

Живучи у хижках, їх мешканці з фантазією виготовляли все необхідне для дому, наприклад меблі, що привертають увагу майстерністю виконання. Виготовлені з деревини, ці вироби свідчать про розвинене у їх творців чуття форми (вражають не тільки декоративним оформленням, а й зручністю). Опори меблів для сидіння зазвичай робили у вигляді фігур людини або тварин.

Столи, скрині та інші предмети багато орнаментовані. На жаль, ім'я художника майже завжди залишалося невідомим. Справжнє традиційне африканське мистецтво - мистецтво народне. У ньому віддзеркалюються характер, традиції та емоційно-психологічні особливості африканців.

Давнє африканське мистецтво сягає м глиб віків і починає свій відлік приблизно з 8 тисячоліття до н. е., коли з'явилися перші наскельні розписи та петрогліфи (різьблення по каменю).

Традиційна скульптура з її двома основними видами - **масками та статуетками** - розвивається на ґрунті родоплемінного мистецтва. Давні пам'ятки африканської скульптури (із каменю та обпаленої глини), що дійшли до нас, учені відносять до V ст. до н. е. - II ст. н. е. (культура Нок).

Починаючи з X ст. одночасно з народною традиційною творчістю активно розвивається мистецтво придворних майстрів, з'являється художня продукція, яку випускають цехи ремісників. Африканському мистецтву цього періоду (культури Іфе, Беніну, Сао) притаманні високий рівень художнього виконання і швидкий розвиток найрізноманітніших форм скульптури та ужиткового мистецтва.

Сучасний період характеризується формуванням професійних художніх шкіл, становленням та розвитком художньої промисловості, масовим виготовленням художніх витворів, розвитком багатьох видів сучасного професійного мистецтва.

Багато традиційних африканських скульптур та масок зникли внаслідок впливу природних умов (тропічний клімат, вологе повітря, велика кількість небезпечних комах, що руйнували їх). Був ще й інший чинник: африканські майстри не надавали великого значення своїм творінням і не прагнули зберегти їх.

У скульптурах та масках матеріалізуються душі померлих предків. Не маючи можливості збагнути явища природи, африканці пояснювали її загадковість через систему релігійних уявлень, у яких роль посередників відігравали предки. Саме вони надавали «вищій силі» можливість використовувати їх для заохочення або покарання людей. Африканці схилиються не стільки перед самими скульптурами або масками, скільки перед «вищою силою», яка тимчасово вселилася в об'єкт їх релігійного культу.

Під словом «маска» маємо на увазі дерев'яну маску-личину або маску-наголовник, яка закриває або маскує обличчя людини. В широкому розумінні маска - це новий образ, який створюється її носієм під час маскарадного перевтілення. Кожній масці притаманні характерні тільки для неї рухи, ритми, танці та музика. Велике значення має й відповідний костюм.

Важливе місце в релігійних уявленнях африканців посідали **тотемізм** (*поклоніння образам священних тварин*) та **анімізм** (*вірування в переселення духів предків*). На вшанування пам'яті померлих родичів вирізували дерев'яні статуетки, в які нібито переселяються душі предків. Ці декоративні зображення мали забезпечити у домі присутність духа. їх розміщували у вітварях, які й нині є в багатьох африканських домівках. Для того щоб душа предка вселилася в статуетку, здійснювалася особлива ритуальна процедура, під час якої у спеціальне заглиблення, зроблене в її голові або животі, клали попіл зі спалених кісток померлого і різне зілля.

Дерев'яні маски та скульптури пов'язані також з **фетишизмом**, тобто *наділенням окремих предметів особливою надприродною силою*. Насамперед вони мали охороняти їх хазяїна від хвороб, зурочень, злих духів. Взагалі мета всіх африканських скульптур і масок - допомогти людині, вселити надію на постійну духовну допомогу предка. Вони використовувалися в різних ритуальних церемоніях (таких, як народження дитини, жалоба по смерті близьких).

2. Самостійна робота з роздатковим матеріалом. Заповнення таблиці «Культури Африки».

I група.

За кілька століть до нової ери на території Нігерії існувала досить розвинена африканська цивілізація. Вже тоді перші митці зображували своїх скульптурних героїв - правителів з їхнім оточенням. Ці образи були характерні для культур Нок, Іфе і Беніну. Припускають, що створювалися образи конкретних людей, але, можливо, їм притаманні типові риси. Для культур Нок (V ст. до н. е. – II ст. н. е.) та Іфе характерне зображення фігур з предметами, що символізували владу. Творців скульптури Нок не цікавили деталі. Тонкої обробки обличчя людини вони не робили. На багатьох простих зображеннях замість вух та носа видавлено дірки. Проте часто недостатня майстерність компенсувалася намаганням скульптора передати в зображенні особливу внутрішню динаміку - експресію. В теракотових зображеннях Нок очі людей і тварин мали форму трикутника або овалу. Іншою притаманною скульптурі Нок рисою є виконання твору в м'якій, елегантній манері, з наявністю у зображеного головного убору, або, як дехто вважає, зачіски.

II група.

Більше тисячі років відділяє культуру Нок від культури Іфе. Для культури *Іфе* XII-XV ст. характерна реалістична, навіть вишукана манера виконання. Саме у творах цього періоду можна помітити намагання митця відобразити внутрішній, духовний світ людини. Стилю Іфе відповідають деякі з дев'яти бронзових скульптур, знайдених в поселенні Тада і на невеличкому острові Джебба на річці Нігер.

III група.

Мистецтво *Беніну* (XV – XVII ст.)було придворним. Майстри об'єднувалися в корпорації скульпторів, різьбярів по слонової кістці. їхня продукція належала королю або його родині і зберігалася при дворі. Ніхто, крім короля, не мав права робити замовлення майстрам. Традиційне мистецтво представлено круглої дерев'яної скульптурою (зоо-та антропоморфні статуетки і складні скульптурні композиції з чорного дерева), різьбленням по дереву (вітварі, жезли, меблі, царські трони), литтям з бронзи

(жанрові сценки з придворного побуту, виконані методом «втраченого воску»), а також поліхромної керамікою.

Чудовим прикладом культової скульптури є голова божества, виконана з бронзи приблизно в ХІУ-ХУ ст. Прикраси у вигляді птахів і змії, жорстокі очі, широкий негроїдний ніс, невиразні губи, глибокі надрізи, татуювання на лобі наводять на думку, що це образ «королеви-матері».

До творів пізнього періоду можна віднести бронзову жіночу голівку, можливо, знову образ «королеви-матері». Риси обличчя негроїдні, на лобі по чотири вертикальних рельєфних виступи над кожним оком (африканці наносили татуювання на тіло шляхом глибоких надрізів, унаслідок яких назавжди залишалися рожеві шрами). Шия та нижня частина обличчя до самого рота закриті численними низками намиста. На голові - плетена шапочка.

Оригінальна художня культура Беніну завершила своє існування у 1897 р., коли британські солдати зруйнували нігерійське місто.

Види культур Африки	Коротка характеристика культур
Культура Нок (V ст. до н. е. – II ст. н. е.)	- теракотові скульптури; - характерне зображення фігур з предметами, що символізували владу; - відсутність тонкої обробки обличчя людини; - замість вух та носа видавлено дірки; - очі людей і тварин мали форму трикутника або овалу; - виконання твору в м'якій, елегантній манері, з наявністю у зображеного головного убору, або зачіски;
Культура Іфе (XII-XV ст.)	- реалістична, навіть вишукана манера виконання; - відображення внутрішнього, духовного світу людини; - тонкі, реалістичні риси обличчя; - гармонійні пропорції; - багатство орнаментальних прикрас;
Культура Беніну(XV – XVII ст.)	- придворне мистецтво (продукція належала королю або його родині і зберігалася при дворі); - зоо- та антропоморфні статуетки; _чітка деталізація; - майстерність виконання; - скульптури з бронзи;

Твори африканських митців дають можливість художнього освоєння майже невідомої нам культури, відкривають малознайомий естетичний світ народів Африки, творчість яких розвивається в самобутніх історичних та соціально-економічних умовах. Етнічна строкатість, розмаїтість мов та звичаїв визначають багатство та різноплановість стилів традиційного африканського мистецтва, надають йому неповторного характеру, особливого художнього ритму.

IV. Закріплення.

1. Схарактеризуйте провідні види африканського мистецтва.
2. Для чого африканці створювали маски та скульптурні зображення?
3. Поясніть значення термінів: *тотемізм*, *анімізм*, *фетишизм*.

V. Висновок.

д/з вив. Конспект, розробити ескіз і намалювати африканську маску.